

Agata Marcysiak, Adam Marcysiak

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

WPLYW WIELKOŚCI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW NA ZAKRES WSPARCIA ŚRODKAMI WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ

*IMPACT OF THE ECONOMIC SIZE OF FARMS IN THE RANGE OF SUPPORT
MEASURES OF THE EUROPEAN UNION'S COMMON AGRICULTURAL POLICY*

Słowa kluczowe: poziom wsparcia, środki WPR, płatności bezpośrednie do gruntów rolnych, płatności z tytułu ONW

Key words: level of support, the CAP measures, direct payments to agricultural land, LFA payments

Abstrakt. Celem badań była próba ukazania wpływu wielkości ekonomicznej gospodarstwa na zakres wsparcia środkami wspólnej polityki rolnej UE. Szczegółowej analizie poddano płatności bezpośrednie i płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Ich wielkość rozpatrywano w relacji do dochodu z gospodarstwa rolniczego. Analizą objęto rok 2013. W odniesieniu do analizowanych gospodarstw ogólna kwota wsparcia w ramach WPR UE w 2013 roku stanowiła 52,1% dochodu z gospodarstwa rolniczego. Podstawowymi elementami wsparcia ze środków WPR UE były płatności realizowane w ramach dopłat bezpośrednich i płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Stanowiły one odpowiednio 79,5% i 8,5% ogólnego wsparcia. Z roku na rok obserwuje się zwiększanie oddziaływania tych środków na dochody.

Wstęp

W Polsce, podobnie jak w całej Unii Europejskiej (UE), istnieje dwuczłonowy mechanizm regulacyjny w rolnictwie, który kojarzy instrumentarium rynkowe z interwencją państwa. Oczywiście głównym instrumentem jest mechanizm rynkowy. Interwencja państwowa ma tu znaczenie pomocnicze – może wspierać procesy wzrostowe, a siły destrukcyjne osłabiać. Rolą instytucji ekonomicznych jest korygowanie zmian w tym zakresie. Jest to działanie komplementarne względem mechanizmu rynkowego [Czyżewski 2013].

Realizacja polityki rolnej w Polsce, tak jak we wszystkich krajach członkowskich, uzależniona jest od decyzji Komisji Europejskiej (KE). Zakres i skala realizowanych mechanizmów wspólnej polityki rolnej (WPR) zależą od zainteresowania beneficjentów udziałem w tych mechanizmach. Decyzję o uruchomieniu danego mechanizmu WPR podejmuje KE, po analizie sytuacji na rynku rolnym i żywnościowym danego państwa członkowskiego. Zadaniem kraju członkowskiego jest wówczas terminowa i prawidłowa realizacja danego mechanizmu, zgodnie z aktualnie obowiązującymi regulacjami UE [Kowalski 2013].

Najbardziej powszechnym instrumentem wspierania rozwoju obszarów wiejskich ze środków publicznych są płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego. Po wejściu Polski do UE, około 1,4 mln polskich rolników w ramach WPR zostało objętych systemem płatności bezpośrednich. Polska stosuje uproszczony system płatności bezpośrednich – SAPS (*Single Area Payment Scheme*), który był stosowany wyłącznie w nowych państwach członkowskich. Płatności w ramach tego systemu wypłacane są na hektar użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej.

Realizując programy pomocy dla rolnictwa i obszarów wiejskich, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) od początku swej działalności do końca 2014 roku wypłaciła beneficjentom ponad 229 mld zł. Z tej kwoty na systemy wsparcia bezpośredniego przeznaczono 112 mld zł. Tylko w 2013 roku ARiMR na ten rodzaj wsparcia wypłaciła 14,1 mld zł i był to wzrost w stosunku do roku poprzedniego o ponad 2,8% [Informacja z realizacji... 2015].

Material i metodyka badań

Celem badań było określenie zależności pomiędzy wielkością ekonomiczną gospodarstw a zakresem wsparcia środkami WPR UE. Materiałem badawczym były dane o gospodarstwach, które prowadziły rachunkowość rolną dla potrzeb Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB (IERiGŻ-PIB) w polskim FADN. Analizą objęto najbardziej aktualne dane za 2013 rok.

Podstawową kategorią ekonomiczną przyjętą na potrzeby procesu badawczego był poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego. Obliczeń tej kategorii dokonano metodą stosowaną w europejskim systemie rachunkowości rolnej FADN (*Farm Accountancy Date Network*). Funkcjonuje on na podstawie Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych (WTGR). Jest to ujednolicony system klasyfikowania gospodarstw rolnych UE według ich wielkości ekonomicznej i typu rolniczego [Goraj, Osuch 2010]. Zasady klasyfikacji gospodarstw zostały precyzyjnie określone i po raz pierwszy formalnie ustanowione decyzją KE(EWG) 78/463/EEC z dnia 7 kwietnia 1978 roku.

Do 2009 roku w WTGR miała zastosowanie metoda wykorzystująca koncepcję standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM). Na potrzeby klasyfikacji gospodarstw do wyrażenia wielkości ekonomicznej stosowano europejską jednostkę wielkości (ESU), stanowiącą równowartość 1200 euro SGM. Rok 2010 był rokiem przełomowym w typologii z uwagi na uwarunkowania, jakie zapanowały w sektorze rolnictwa. Jedną z tych zmian było wprowadzenie standardowej produkcji (ang. *Standard Output* – SO) w miejsce SGM [*Współczynniki standardowej...* 2014]. Aktem prawnym ustanawiającym aktualną WTGR (w tym metodykę obliczania SO) jest rozporządzenie KE nr 1242/2008 z 8 grudnia 2008 roku [OJ UE, L 335, poz. 3].

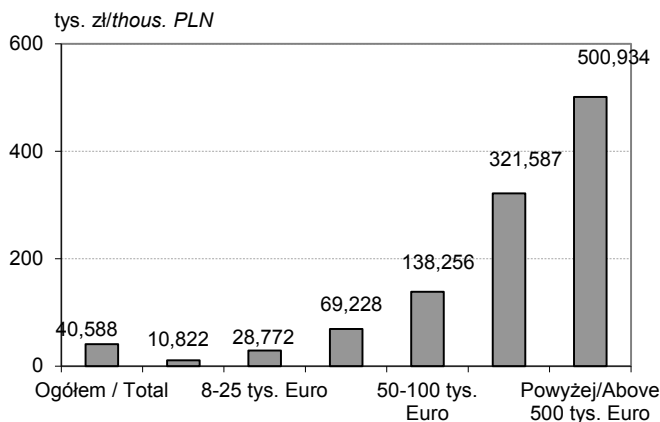
Niekorzystna sytuacja dla rolników na rynkach rolnych UE spowodowała potrzebę zweryfikowania WTGR. Zgromadzone dane rachunkowe FADN z okresu 1989-2006 wskazywały na wyraźne zwiększenie kosztów wytwarzania jednostki wartości produkcji rolniczej. Zasadniczym powodem tego było szybsze tempo wzrostu cen materiałów do produkcji rolnej niż cen produktów rolniczych. Na ten wzrost wpłynęła także rozpoczęta w 1993 roku modyfikacja systemu dopłat. Zaprzestanie bezpośredniego subsydiowania cen i produkcji (*coupled*) i przejście na subsydiowanie oderwane od produkcji (*decoupled*) spowodowało, że współczynniki SGM dla pewnych produktów w niektórych krajach przyjęły wartość ujemną. Z tego właśnie powodu parametry SGM zastąpiono parametrami SO, których wartość niezależnie od warunków nie będzie niższa od zera.

Wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych określana jest sumą SO uzyskanych ze wszystkich działalności rolniczych występujących w danym gospodarstwie rolnym i wyrażana jest bezpośrednio w euro. W celu przeliczenia współczynników wyrażonych w krajowej walucie na euro, w państwach członkowskich nie należących do Unii Gospodarczej i Walutowej stosuje się oficjalny kurs euro ogłaszany przez Eurostat dla okresu referencyjnego. W przypadku SO 2010 1 euro stanowiło równowartość 4,0286 zł. Pole obserwacji polskiego FADN obejmuje gospodarstwa rolne o minimalnej wielkości ekonomicznej 4000 euro. Wytwarzają one 90% SO w kraju. Słabsze ekonomicznie gospodarstwa znajdują się poza zasięgiem pola obserwacji polskiego FADN [Goraj, Osuch 2013].

Wielkość wsparcia gospodarstw środkami UE analizowano w odniesieniu do wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Szczegółowej analizie poddano płatności bezpośrednio i płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Ich wielkość rozpatrywano w relacji do dochodu z gospodarstwa rolniczego. Poszczególne wielkości rozpatrywano w przeliczeniu na jedno gospodarstwo. Skalę zróżnicowania przedstawiono w ujęciu procentowym.

Wyniki badań

Średni obszar badanego gospodarstwa w 2013 roku wynosił 20,3 ha UR. Analizowane gospodarstwa reprezentowały różną wielkość ekonomiczną. W próbie badawczej polskiego FADN liczącej 12 322 gospodarstw [*Wyniki standardowe...* 2014] dominowały małe gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 8-25 tys. euro. Ich udział wynosił 33,6%. Równie liczna była grupa średnio małych gospodarstw o wielkości ekonomicznej 25-50 tys. euro (30,9%). Gospodarstwa średnio duże (50-100 tys. euro) i duże (100-500 tys. euro) stanowiły odpowiednio 20,0 i 9,4%.

Rysunek 1. Poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego według wielkości ekonomicznej w 2013 roku

Figure 1. The level of agricultural income by economic size in 2013

Źródło: obliczenia własne na podstawie [Wyniki standardowe... 2014]

Source: own calculation based on [Wyniki standardowe... 2014]

Stosunkowo najmniejszy udział miały bardzo małe gospodarstwa (do 8 tys. euro – 5,2%) i bardzo duże (powyżej 100 tys. euro – 0,9%). W tej ostatniej grupie znajdowały się zarówno gospodarstwa indywidualne, jak i z osobowością prawną.

W odniesieniu do badanych gospodarstw widoczna była zależność, że wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw zwiększała się powierzchnia UR. Gospodarstwa o wielkości ekonomicznej do 8 tys. euro liczyły średnio 8,0 ha. W przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej 50-100 tys. euro ich obszar wynosił 46,1 ha.

Obszar jest tradycyjnym miernikiem wielkości gospodarstwa rolnego, powszechnie uznawanym w literaturze przedmiotu [Zegar 2004]. Wielkość obszaru gospodarstwa pozostaje nadal podstawowym kryterium jego siły ekonomicznej. Powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa determinuje kształtowanie się podstawowych relacji produkcyjno-ekonomicznych, co w efekcie znajduje odzwierciedlenie w uzyskiwanych dochodach.

Dokonany podział na grupy wydzielone ze względu na wielkość ekonomiczną pozwolił ukazać zakres zróżnicowania sytuacji dochodowej w badanych gospodarstwach (rys. 1).

Poziom dochodu pochodzącego z działalności rolniczej w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla potrzeb IERiGŻ-PIB w 2013 roku wynosił średnio 40 588 zł. W przeliczeniu na 1 ha UR była to kwota 1999 zł. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 8 tys. euro ta kategoria dochodu wynosiła 10 822 zł. Poziom dochodu pochodzącego z działalności rolniczej w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 50-100 tys. euro wynosił już 138 256 zł. Zgodnie z oczekiwaniami, najwyższym poziomem dochodu wyróżniały się gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 500 tys. euro (500 934 zł).

Wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla potrzeb IERiGŻ-PIB w 2013 roku wynosiła średnio 16 821 zł. W przeliczeniu na 1 ha UR była to kwota 829 zł. Udział tych płatności w ogólnej kwocie środków WPR UE przekazywanych do tych gospodarstw stanowił 79,5%. Dla porównania w 2012 roku udział ten wynosił 74,3%. Czynnikiem różnicującym wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych analizowanych gospodarstw okazała się wielkość ekonomiczna gospodarstwa (tab. 1).

Średnia wielkość środków pochodzących z płatności bezpośrednich w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 8 tys. euro wynosiła 6604 zł. Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa rosła także wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 50-100 tys. euro ta forma płatności wynosiła 38 273 zł, a w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej powyżej 500 tys. euro aż 813 385 zł. Wynikało to ze zróżnicowania obszarowego gospodarstw.

Istotnym elementem oddziaływania ze strony WPR UE jest wsparcie działalności rolniczej na obszarach ONW. Ma ono do celu udzielenie pomocy finansowej gospodarstwom rolnym położonym na terenach, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na warunki

Tabela 1. Wielkość wsparcia środkami WPR UE według wielkości ekonomicznej gospodarstwa w roku 2013
Table 1. The size of the EU CAP support measures by the economic size of farms in 2013

Wyszczególnienie / Specification	Ogółem/ Total	Wielkość ekonomiczna gospodarstwa ESU/ The economic size of farms ESU					
		do/to 8	8-25	25-50	50-100	100-500	powyżej/ above 500
	zł/gospodarstwo / PLN/farm						
Płatności bezpośrednie do gruntów rolnych/Direct payments to agricultural land	16 821	6 604	12 407	22 420	38 273	84 943	813 385
Płatności z tytułu ONW/LFA payments	1 800	959	1 716	2 892	3 965	5 242	10 330
Płatności rolno-środowiskowe/Agri-environmental payments	2 345	1 077	2 070	3 285	5 963	11 942	38 464
Inne dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich/Other subsidies to rural development	166	124	186	122	124	686	1 296
Łącznie środki wypłacane w ramach WPR UE/Total cash paid out in the framework of the EU CAP	21 162	88 764	16 379	28 719	48 325	102 813	7 863 475

Źródło: jak na rys. 1

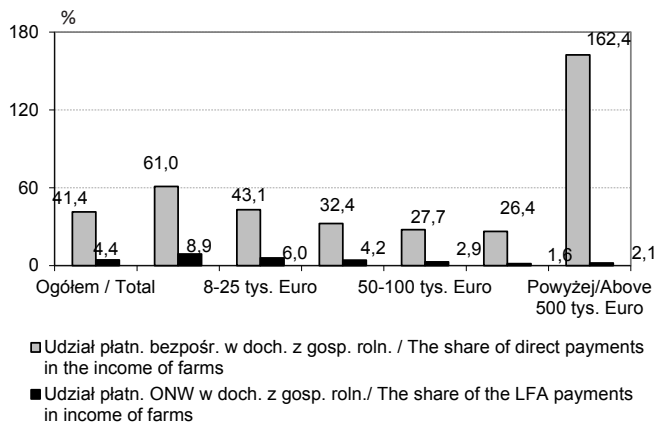
Source: see fig. 1

naturalne. Płatności przyznawane dla gospodarstw z tytułu ONW mają przeciwdziałać wyludnianiu się obszarów wiejskich i zatracaniu ich rolniczego charakteru [Hunek 2005]. System płatności z tytułu ONW został powiązany z systemem dopłat obszarowych. W 2013 roku w Polsce złożono 728,2 tys. wniosków o płatności z tytułu ONW na łączną powierzchnię 7,12 mln ha [Informacja z realizacji... 2015]. W 2012 roku liczba złożonych wniosków wyniosła 730,3 tys.

Wielkość płatności z tytułu ONW w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla IERiGŻ-PIB w 2013 roku wynosiła średnio 1800 zł. Również i w tym przypadku wielkość ekonomiczna okazała się czynnikiem różnicującym wysokość tej płatności. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 8 tys. euro średnia kwota płatności z tytułu ONW wyniosła 959 zł. Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa rosła także wielkość płatności z tytułu ONW. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 50-100 tys. euro ta forma płatności wynosiła 3965 zł.

Poza środkami z płatności bezpośrednich i płatności z tytułu ONW do analizowanych gospodarstw trafiały także dopłaty rolnośrodowiskowe oraz dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich. Kwoty przypadające z tych źródeł średnio na gospodarstwo wynosiły w 2013 roku odpowiednio 2375 zł i 166 zł. Najwyższe kwoty płatności rolnośrodowiskowych otrzymały gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 500 tys. euro (38 464 zł). W przypadku dopłat do rozwoju obszarów wiejskich największe kwoty skierowano do małych gospodarstw o wielkości ekonomicznej 8-25 tys. euro (średnio na gospodarstwo 1484 zł). Znaczącą pozycją były także dopłaty do inwestycji. W 2013 średnio na jedno gospodarstwo przypadła kwota 1087 zł.

Środki przekazywane w ramach WPR nie pozostają obojętne na poziom dochodów pochodzących z produkcji rolniczej [Lorencowicz, Cupiał 2013]. W odniesieniu do analizowanych gospodarstw ogólna kwota wsparcia w ramach WPR UE w 2013 roku stanowiła 52,1% dochodu z gospodarstwa rolniczego. W 2011 roku relacja ta wynosiła 43,7% [Wyniki standardowe 2011... 2012]. Potwierdza to tezę, że bieżący i długofalowy wpływ unijnych środków finansowych i instytucji na sytuację ekonomiczno-społeczną polskiego rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych i obszarów wiejskich jest wiodący i kluczowy dla dalszego rozwoju sektora rolnego w Polsce [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2008].

Rysunek 2. Udział płatności bezpośrednich i płatności ONW w dochodzie z gospodarstwa rolniczego według wielkości ekonomicznej w 2013 roku

Figure 2. The share of direct payments and payments in the LFA farm income from farming by economic size in 2013

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Spośród różnych form pomocy najbardziej istotne oddziaływanie na sytuację dochodową rolników miały płatności bezpośrednie do gruntów rolnych oraz płatności z tytułu ONW (rys. 2).

Najszerzy zakres oddziaływania płatności bezpośrednich na dochody rolnicze zaznaczył się w przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 500 tys. euro – dochód w całości sfinansowano przez ten rodzaj płatności, a dodatkowo część z tej kwoty (62,4%) wykorzystano na pokrycie bardzo wysokich kosztów produkcji. Wysoka wartość tej relacji spowodowana była dużym udziałem w tej grupie gospodarstw osób prawnych, które bardzo często w roku 2013 wykazywały straty. W gospodarstwach do 8 tys. euro płatności bezpośrednie stanowiły 61,8%. W kolejnych grupach wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej zakres oddziaływania płatności bezpośrednich na dochody rolnicze systematycznie malał. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 8-25 tys. euro wynosił on 43,1%, a w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 50-100 tys. euro odpowiednio 27,7%.

W przypadku płatności z tytułu ONW największy ich udział w relacji do dochodu z gospodarstwa rolniczego występował w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 8 tys. euro (8,9%). Zdecydowanie najsłabsze oddziaływanie płatności z tytułu ONW na wyniki ekonomiczne miały miejsce w przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej 100-500 tys. euro.

Podsumowanie

Reasumując dotychczasowe rozważania, można stwierdzić, że wraz z przystąpieniem Polski do UE rolnictwo otrzymało znaczące wsparcie finansowe w ramach środków WPR. Oddziałuje ono bezpośrednio na dochody gospodarstw rolniczych. W analizowanych gospodarstwach średnia wielkość tego wsparcia w 2013 roku wyniosła 21 162 zł. Stanowiło to 52,1% dochodu uzyskanego z gospodarstwa rolniczego. Z roku na rok obserwuje się zwiększenie oddziaływania tych środków na dochody. W 2011 relacja ta w odniesieniu do gospodarstw analizowanych w ramach FADN wynosiła 43,7%, a w 2010 roku odpowiednio 40,4%.

Podstawowymi elementami wsparcia ze środków WPR UE były płatności realizowane w ramach dopłat bezpośrednich i płatności dla obszarów ONW. Stanowiły one odpowiednio 79,5 i 8,5% ogólnego wsparcia.

Czynnikiem różnicującym kwotę środków przekazywanych w ramach WPR UE była wielkość ekonomiczna gospodarstwa. W odniesieniu do badanych gospodarstw wraz ze wzrostem ich wielkości ekonomicznej zwiększeniu ulegała kwota przekazywanych płatności bezpośrednich i płatności z tytułu ONW.

Literatura

- Commission Regulation (EC) No 1242/2008 of 8 December 2008 establishing a Community typology for agricultural holdings, OJ UE, L 335, poz. 3, 13.12.2008.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A. 2008: *Konkurencyjność celów w polityce rolnej w Polsce w świetle ustaw budżetowych przed i po wstąpieniu do UE (1997-2008)*, Roczn. Nauk. SERiA, t. X, z. 1, 63.
- Czyżewski B. 2013: *Renty ekonomiczne w gospodarce żywnościowej w Polsce*, PWE, Warszawa, 220.
- Goraj L., Osuch D. 2010: *Analiza skutków zmian we Wspólnej Typologii Gospodarstw Rolnych*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 26-35.
- Goraj L., Osuch D. 2013: *Opis realizacji planu wyboru próby gospodarstw rolnych dla Polskiego FADN w 2013 roku*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 10-13.
- Hunek T. 2005: *Redefinicja funkcji rolnictwa polskiego w warunkach gospodarki rynkowej oraz akcesji do UE*, [w:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa, 53-55.
- Informacja z realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w 2014 roku*, Departament Analiz Działalności i Rozwoju ARiMR, Warszawa, 8-12.
- Kowalski A. 2013: *Podstawy prawne i realizacja polityki rolnej*, [w:] *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2012 roku*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 46-53.
- Lorencowicz E., Cupiał M. 2013: *Assessment of investing activity of farmers using the EU funds on the example of Lubelskie Voivodeship*, ACTA Sci. Pol., Oeconomia, 12(1), 19-24.
- Współczynniki standardowej produkcji „2010” dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych*. 2014: IERiGŻ-PIB, Warszawa, 8-12.
- Wyniki standardowe 2011 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN*. 2012: IERiGŻ-PIB, Warszawa, 37-45.
- Wyniki standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN*. 2014: IERiGŻ-PIB, Warszawa, 41.
- Zegar J.S. 2004: *Dochoły w strategii rozwoju rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa, 184-195.

Summary

The purpose of this paper is an attempt to show the impact of the economic size of farms in the range of support measures of the European Union's Common Agricultural Policy. Detailed analyzes were direct payments and payments for areas with unfavorable farming conditions (LFA). Their size was considered in relation to farm income. The analysis covered the year 2013. In relation to the total amount of the analyzed farms CAP support the EU in 2013 was 52.1% of farm income. The basic elements of support from the EU CAP payments were made in the context of direct payments and payments for areas with less favored. They accounted for respectively 79.5% and 8.5% of the total support. From year to year is observed to increase the impact of these measures on income.

Adres do korespondencji
dr inż. Agata Marcysiak, dr inż. Adam Marcysiak
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Katedra Nauk Ekonomicznych, Katedra Marketingu i Logistyki
ul. Żytnia 17/19, 08-110 Siedlce
e-mail: admamar@poczta.onet.pl